

Черговий тріумф радянського літературознавства

Олександр Гриценко

1.

У роки горбачовської перебудови Інститут літератури АН УРСР та видавництво УРЕ започаткували великий амбіційний проект — «Українську літературну енциклопедію». До її редколегії ввійшли мало не всі тодішні зірки українського радянського письменства й літературознавства: Дзеверін і Вервес, Гончар і Дончик, Драч і Жулинський, Загребельний і Затонський, Мушкетик і Новиченко, Олійник і Павличко, ще кілька не менш видатних осіб.

Перший том УЛЕ з'явився 1988 року. У вступному слові редколегія повідомляла, що УЛЕ «є першою в історії українського народу фундаментальною енциклопедичною працею з питань художньої літератури», і навіть більше: «вона є національною літературною енциклопедією універсального типу і включає національну літературу в світовий контекст». Однак услід за цією амбітною, по-перебудовчому сміливою заявкою йшли добре знайомі ритуальні «мантри»:

Керуючись принципами марксистсько-ленінської методології й настановами КПРС з ідеологічних питань, спираючись на досягнення радянського літературознавства, редколегія УЛЕ вбачає свою мету в тому, щоб дати читачеві всебічне й науково-обгрунтоване уявлення про історичний рух української художньої літератури, про діяльність її представників і дослідників — від найдавніших часів і до наших днів. При цьому велика увага приділяється взаєминам української літератури з літературами російського та всіх інших народів СРСР, визначенню її місця в світовому літературному процесі.

Втім, тут редколегія УЛЕ також виявила деяку перебудовчу сміливість, не назвавши російський народ ані «великим», ані навіть «братнім».

Таку ідеологічну двоїстість не важко спостерегти й у змісті УЛЕ — власне, двоїстість є однією з наскрізних тенденцій цього видання. З одного боку — власне українській літературі присвячено не більше як третину тексту, а серед решти матеріалу переважають статті про численні «братні» літератури, від абхазької до корейської (далі середини літери К в радянські часи УЛЕ не дійшла), та їхніх чільних представників. З іншого боку — маємо чимало статей про колишніх «неосіб» української літератури, як-от Володимира Винниченка (у статті про нього чотири рази вжито вираз «бурж.-націоналістичний», по два рази — слова «антинародний» та «дрібно-буржуазний») чи Михайла Грушевського (якого чомусь названо «представником „державницького“ напрямку в укр. бурж. історіографії»; а втім, що тут дивного, статтю писали Євген Кирилюк та Юрій Римаренко), про

Емму Андіївську та Богдана Бойчука, інших «діаспорників». Є навіть нелайлива стаття про Джеймса Джойса, в якій, утім, жодного разу не вжито слова «модернізм» чи похідних від нього. А в статті про Івана Дзюбу навіть згадано, також без лайки, його працю «Інтернаціоналізм чи русифікація», з роз'ясненням: «про проблеми нац. відносин у соціалістичному суспільстві». Про участь Дзюби у правозахисному русі — ні слова, але наприкінці сказано: «У 70-х рр. зазнав безпідставних переслідувань за погляди, висловлювані в окремих працях».

ському університеті ім. Шевченка. Саме там підготовлено довідник «Українська література у портретах і довідках», який хай і не так масштабно, але гідно продовжив справу, започатковану УЛЕ.

Хоча статус цього видання й не такий високий (не академічна енциклопедія, а лише довідник), зате воно рекомендоване Міністерством освіти й науки (правда, не зазначено, для кого й для чого). В редколегії немає стільки «зірок», як було в УЛЕ, зате маємо елементи здорової спадкоємності: присутність В.Дончика та В.Ф.Погребенника (який

нозавчу спрямованість національної літератури, що становила її органічну сутність від найдавніших часів» (тут і далі курсив у цитатах мій. — О.Гр.).

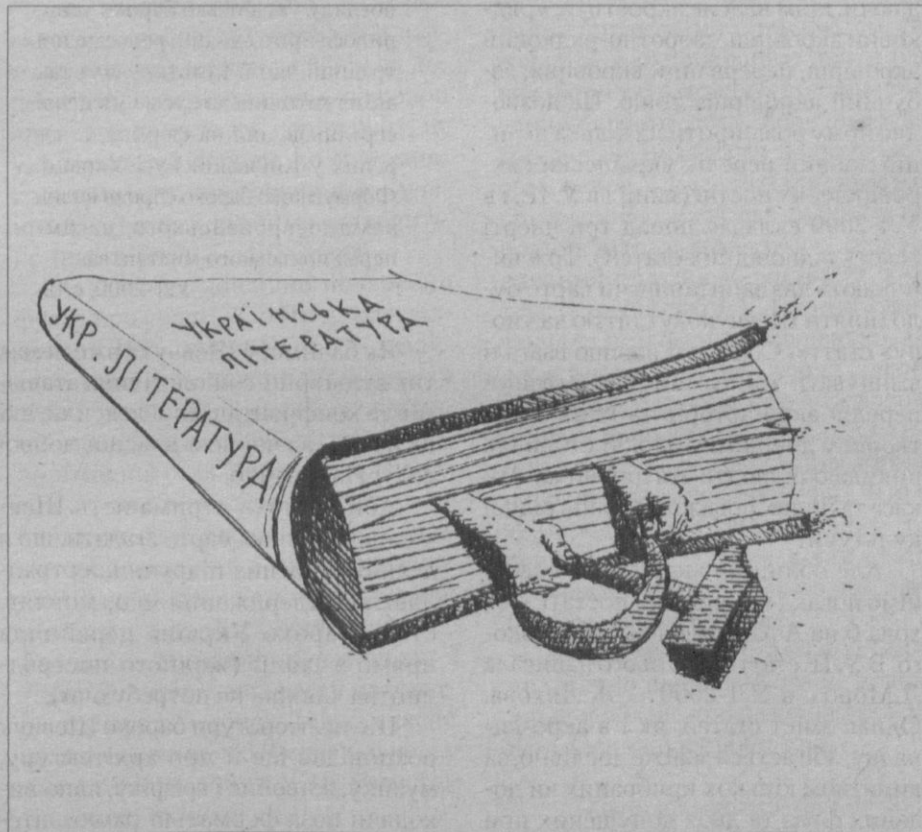
Якщо, дійшовши до цих слів, читач вражено завмер, намагаючись збагнути їхній сенс — значить, він не знайомий з іншими епохальними працями представників Інституту українознавства, зокрема — підручником Петра Петровича Кононенка «Українознавство», бо якби був знайомий, то не дивувався б: там і не таке органічно трапляється.

Але не чіпляймося до «загальнонаукових принципів науковості» й перейдімо до змісту УЛ-2000, аби з'ясувати, куди ж реально спрямувала авторів довідника їхня «українознавча спрямованість» і чи далеко вони відійшли від «настанов КПРС з ідеологічних питань», що ними колись малопереконливо клялися редактори УЛЕ.

Почнімо спочатку — від А. На цю літеру в УЛ-2000 16 статей, із них 13 повторюють (принаймні, за назвами) відповідні статті УЛЕ, ще три — нові, але дуже коротенькі: всі три належать Валерієві Шевчуку й розповідають про «давньоруського друкаря» Андрія Скульського, «київського друкаря» Івана Армашенка та ймовірну авторку єдиного акровірша Анастасію Парфенівну. В бібліографії до трьох цих статей указано давні праці, часом кінця XIX — початку XX століть, отож зрозуміло, що Шевчук не є відкривачем Андрія Скульського, Івана Армашенка та «інокіні Анастасії»: видно, упорядники п'ятитомної УЛЕ просто вважали ці постаті надто малозначущими, аби вміщувати про них окремі статті.

А кого й що вважають малозначущим упорядники однотомної УЛ-2000? В УЛЕ на літеру А було ще кільканадцять статей, які безпосередньо стосуються української літератури до початку XX століття. З них 9 — персональних: Орест Авдіковський (галицький письменник-москвофіл), Микола Александров (письменник і видавець, інсценізатор «Енеїди»), Митрофан Александрович (письменник, історик), Тихін Александрович (поет, професор Київської Академії XVIII століття), Георгій Андрузький (поет, член Кирило-Мефодіївського братства), Володимир Антонович (історик, діяч Старої Громади — можливо, його не згадано, бо не белетрист, хоча Антонович писав фольклористичні праці та критичні статті, та й вірші складав, і загалом — постать, м'яко кажучи, помітна); Кость Арабаджин, Микола Аркас (теж не белетрист, але його опера «Катерина» 1891 року все ж має стосунок до укр. літератури XIX ст.) та Арсеній Еласонський (перший ректор школи Львівського братства). Отже, порівняно з УЛЕ скорочено майже кожену другу статтю, і всі вони про постаті, з якими важко зіставити поданих друкарів.

А як змінилися самі статті?

Книжки, що обговорюються в цій статті:

Українська літературна енциклопедія: в 5 тт. Редколегія: І.Дзеверін (відп. ред.) та ін. — Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії імені М.П.Бажана. Т.1, 1988; т.2, 1990.

Українська література у портретах і довідках. Давня література — література XIX ст. Довідник. Редколегія: С.Денисюк, В.Дончик, П.Кононенко та ін. — Київ: Либідь, 2000.

П.П.Кононенко. *Українознавство*. Підручник. — Київ: Либідь, 1996.

Другий том УЛЕ з'явився 1990 року. Потім, як відомо, відбувалися епохальні суспільно-політичні події; розгорталася «розбудова державності» й економічна криза в незалежній Україні, тож третій том вийшов лише 1995 року, а далі не з'явилися взагалі. Нині Видавництво УЕ ім. Бажана ледь животіє й не має ані сил, ані коштів, щоб продовжити видання. Та й в Інституті літератури НАНУ, кажуть, уже не існує робочої групи науковців, що працювала над УЛЕ.

2.

Але не сумуймо! Адже нова доба нового прагне слова, в тому числі й енциклопедичного. Та й на Академії наук світ клином не зійшовся: є й інші, не менш активні центри національної науки. От, наприклад, Інститут українознавства при Київ-

підхопив естафету від Ф.Погребенника, а серед авторів знаходимо В.Шевчука, П.Федченка та інших активних авторів УЛЕ.

Трохи дивує, що автор багатьох статей у новому довіднику (позначмо його для зручності УЛ-2000) П.Хропко є водночас рецензентом книжки. Втім, може, це якийсь інший Хропко? Заплутатися неважко, бо серед авторів є ще й В.Хропко. Але то дрібниці. Головне — що УЛ-2000, як запевняє у своєму зверненні редколегія, створено на цілком нових, сучасних методологічних засадах, хоча й «спираючись на досвід своїх попередників (як позитивний, так і негативний)». Як же це засади? А ось які: «Загальнонаукові принципи історизму, науковості, об'єктивності, всебічності розгляду»; до того ж вони «посилювались прагненням редколегії увиразнити *украї-*

По-перше, помінялася більшість авторів, навіть якщо, скажімо, в УЛЕ відповідна стаття належала членові редколегії УЛ-2000. По-друге, відбулася текстуальна «дерусифікація»: всім персоналіям відібрано ім'я по батькові; «зукраїнізовано» деякі терміни — наприклад, грецьке «акростих» скрізь замінено на «акровірш»; «казначейство» — на цілком невдале «скарбництво» (с.199), а не історично обґрунтоване «державний скарб» чи «повітовий скарб»; у давньоруських (чи староукраїнських) назвах творів і цитатах, які в УЛЕ подавалися в оригінальній орфографії, всі

ї замінено на і. Однак помилок, допущених в УЛЕ (наприклад, «рай-дуся» замість «радуїся») не виправлено, зате зроблено чимало нових (наприклад, у польськомовних назвах творів у статті «Акровіршеві поети» та деяких інших статтях).

Коли вже зачепилися за статтю про акростих (пардон, акровірш), зробимо про неї ще кілька спостережень. В УЛЕ, власне, статей дві — «Акростих» та «Акростихові поети», автор обох — В.Шевчук. В УЛ-2000 стаття одна — «Акровіршеві поети», автор — М.Сорока. Однак текстуально вона відсотків десь на 80 повторює статтю Шевчука. Є кілька відмінностей: по-перше, це згадані вище «українізація» слова «акростих» та орфографія цитат; по-друге, Сорока розширює поняття «акровірш», додаючи, крім власне акростиха, «рядковий акровірш, зворотно-рядковий акровірш, перерваний акровірш, азбучний акровірш» тощо. Це дозволяє йому розширити на кілька позицій повний перелік українських акровіршевих поетів (який і в УЛЕ, і в УЛ-2000 складає понад три чверті тексту відповідних статей). Тож виникають два запитання: чи варто було міняти Шевчукову статтю на «нову» статтю Сороки й навіщо взагалі вміщувати той самий довжелезний перелік акро-авторів та їхніх акротворів у довіднику на 358 сторінок, викидаючи звітти Антоновича, Аркаса та інших поважних діячів рідної культури?

Але обличмо акропоетів і звернімо погляд на вагоміші постаті — от хоча б на Афанасьева-Чужбинського. В УЛЕ статтю про нього написала Л.Мороз, в УЛ-2000 — Ж.Ляхова. Однак зміст статей, як і в акро-випадку, збігається майже дослівно, за винятком кількох прибраних чи доданих фраз та двох допущених при переписуванні помилок — у псевдонімі (Лубенц, а треба — Лубенець) та в році видання газети «Петербуржский листок» (1846, а треба — 1864). Зате Ляхова додає кілька деталей, яких немає в Мороз: що у Чужбинського були «батько — росіянин, мати — українка», що він із Шевченком «проживав у Києві по Хрещатицькому провулку», а також наводить слова Франка про «немалий і дуже гарний ліричний талант» Чужбинського. Зате викинуто перелік російськомовних творів Чужбинського (зокрема «Коротку російську історію для простолюду», сама вже назва якої мала би викликати в сучасного культуролога гостре зацікавлення: адже йдеться про історію, що її фольклорист написав для «об'єкта» своїх досліджень) та згадку про Чернишевського, який «позитивно оцінив» одне з його оповідань. Може, в такій «дерусифікації» напівросіянина Чужбинського полягає «органічна українознавча спрямованість» нового довідника?

3.

На літеру Б увагу привертає чимала стаття Валерія Шевчука «Бароко». В УЛЕ стаття «Барокко» Дмитра Наливайка була майже вдвічі менша за розмірами, й українському бароко відведено лише другу її половину.

Натомість у Шевчука саме українському бароко, переважно літературному, з детальною характеристикою основних його «підвидів», присвячено майже всю статтю. Зіставлення опису зародження бароко в Україні добре ілюструватиме зміну дискурсу.

Наливайко:

Риси барокового стилю з'являються в укр. поезії і полемічній літ-рі вже на поч. 17 ст. Борючись із шляхетсько-католицькою експансією, укр. письменники водночас запозичували у своїх противників-єзуїтів худож.-стильові засоби.

УЛЕ, т.1, с.132.

Шевчук:

Із суспільно-світоглядного погляду українське бароко утворилося при з'єднанні ренесансної традиції, що її культивувала так звана католицька русь, і місцевої середньовічної на формах, створених у Київській Русі-Україні. Формуванню бароко сприяв вплив західноєвропейського, насамперед польського мистецтва.

УЛ-2000, с.19.

Як бачимо, у Шевчука вже немає тих вульгарно-соціологічних атавізмів та конфронтаційної лексики, які вживав (гадаю, не з власної доброї волі) Наливайко.

Аби оцінити стриманість Шевчукового стилю, варто згадати, що в деяких сучасних підручниках трапляються твердження, що, мовляв, стиль бароко Україна перейняла прямо з Італії (жодного посередництва «ляхів» не потребуючи).

Після літератури бароко Шевчук розповідає ще й про архітектуру, музику, живопис і графіку, явно виходячи поза формальні рамки літературного довідника, зате досягаючи повноти опису важливого культурного явища, й завершує узагальненням:

Українське бароко хоч і було зв'язане із загальноєвропейським, творилося в основному на православному ґрунті, що й змушувало його модифікуватися відповідно до умов, через що воно й стало самодостатнім мистецьким явищем.

Сказано цілком спокійно й обґрунтовано, хіба що замість «самодостатнім» доречніше було би сказати «самостійним».

Високої оцінки заслуговує ще одна Шевчукова стаття в УЛ-2000 — «Мазепа». Власне, приписувані Мазепі авторству вірші, пісні та листи до Кочубеївни лише побіжно згадані в останньому абзаці статті, а вся вона розкриває цікаву тему — постать Мазепи в українській літературі, кількавірковий процес творення цього героя/антигероя. Шевчук спокійно й навіть дистанційовано розповідає про основні про-мазепинські й анти-мазепинські вірші, поеми, драми та романи, й завершує короткою, але влучною типологією:

У творенні літературного образу Мазепи простежується кілька традицій: романтична (як лиходійного й любовного героя), пат-

ріотична (як героя України), костомаровська (як проміжна) й безоглядно ідеологічно-осудлива.

Мимоволі думаєш: якби наукові й творчі засади Шевчука-автора поширилися на роботу всіх інших членів редколегії УЛ-2000, вийшов би чудовий, збалансований, сучасний довідник. Але так не сталося: інші керівники проекту українознавчо спрямовані вочевидь інакше.

4.

У цьому пересвідчуємося, дійшовши до літери В й натрапивши тут на дві напрочуд яскраві статті — «Велесова книга» (Анатолій Погрібний) та «Володимир Мономах» (Петро Кононенко).

Зайве нагадувати, що в УЛЕ ніякої «Велесової книги» нема. Мономах є — як автор «Поучення», а ще листа й молитви, які також дійшли до нас. Автор коротенького тексту в УЛЕ, відомий знавць давньоруської літератури покійний Л.Махновець, констатував: «Твори В.М. мають історично-докум. та худож.-естетичне значення і належать до видатних пам'яток письменства Київ. Русі». У списку літератури названо три монографії, видані в Москві та Петербурзі між 1900 і 1946 роками.

Не те у Кононенка! Його стаття уп'ятеро довша й сповнена суперлятивів на адресу «продовжувача традицій Володимира Великого та Ярослава Мудрого». Твори В.М., твердить автор, є «взірцями художньої словесності, побудовані на основах вітчизняних творів, зокрема історіософської (літописна) та проповідницької прози й поезії». Погляд, м'яко кажучи, суперечливий, хоча б тому, що про «проповідницьку прозу» Київської Русі можна говорити лише з дуже великими натяжками.

Але автор сумнівів не має — у творах, приписуваних В.М., його «вражають синтез форми і змісту», «наснаженість роздумами, переживаннями, порівняннями, метафорами, багатством інших поетичних тропів» і таке інше. Після двох колонок такого аналізу природно звучить і синтез: «Закономірно, що твори Володимира Мономаха стали невичерпним джерелом української педагогіки, філософії, поезії та прози».

Закономірним виглядає й список літератури: до нього, крім видання літописів, увійшли лише дві праці самого Кононенка — стаття в газеті «Освіта» та книжка «Від коріння до кроні». Та й справді, навіщо нам, щирим українознавцям, писанина московських та петербурзьких учених...

Поруч із таким Мономахом, основоположником наук і мистецтв, природно виглядає й чималенька стаття про «Велесову книгу» — «найдавнішу з нині відомих пам'яток давньоукраїнського письменства дохристиянської доби, що охоплює події (справжні та міфологічні) історії України орієнтовно від 640 р. до н.е. до 70-х років IX ст.».

Майже на трьох сторінках (це більше, ніж, наприклад, про Костомарова чи Кропивницького, Котляревського чи Куліша) автор захопле-

Березіль

Літературно-художній
і громадсько-політичний журнал
Національної спілки
письменників України
ч. 3-4, 2001

Новий випуск харківського часопису «Березіль» відкривається та завершується архівними матеріалами: на початку числа надруковано неопубліковане інтерв'ю із Соломією Павличко, вельми доброзичливе щодо колеґ-літературознавців і дуже оптимістичне, адже бесіда відбулася, коли Павличко закінчувала нову роботу (про Агатангела Кримського), а наприкінці вміщено листи Павла Тичини до рідних, писані у 20-х — 50-х роках і дотепер невідомі, а також кумедний лист 29-го року до самого Тичини від однієї його екзальтованої прихильниці.

Сучасну прозу представляють оповідання Володимира Яворівського, Ганни Тарасюк, Людмили Тарнашинської, Євгенії Кононенко, притчі Василя Чабана, дорожня «бувальщина» Інни Христенко «Зустріч із двома богословами», нарешті, «розділи майбутньої книжки» Михайла Слабошпицького «Українські меценати», мемуарний есей колишньої дружини Юрія Лавриненка Любові Дражевської («Заполярна одісея») та нові фрагменти з уже відомої читачеві книжки Степана Крижанівського «Спогад і сповідь» (частина «П'ятдесяті, переламні»), чомусь уміщена під рубрикою «Критика».

Поетичний розділ позначений скромністю, яка його анітрохи не прикрашає. Крім цілком посередніх віршів Ігоря Павлюка та (в перекладах із російської) Римми Катаєвої, він містить також невеличку посмертну добірку поезій Івана Іова.

Олена Логвиненко пише про новий роман Павла Зарудного «Зона особливості охорони»; Валентин Мисько намагається потрапити в тон поетичної збірки Володимира Коломійця «Правнуки Дажбожі». Олег Соловей, вибравши об'єктом уваги книжку критика Євгена Барана, свою рецензію (найфакховішу з-поміж уміщених тут) розпочинає таким зізнанням: «Усвідомлюю, наскільки поліфонічною може бути реакція на появу нової збірки літературно-критичних статей Євгена Барана з такою провокативною назвою як «Звичайний читач»; тимчасом від «кальміусівських кадрів» очікуєш дещо іншого уявлення про рівень провокативності — та й резонансності — Баранових писань».

Адреса редакції:
310002, м. Харків,
вул. Чернишевського, 59
тел.: 43-41-84, 43-11-09, 43-41-54

но оповідає про «унікальну українознавчу значущість» цього тексту, про його героїв — богів Яву, Наву, Праву, князів Буса та Ора, про наших славних предків — «укрів, орів, роксолан, русів, русичів»; сперечається з тими, хто вважає цю «книгу» піддробкою.

Не будемо сперечатися з Анатолієм Погрібним, згадавши слова Прицака: «Немає сумніву, що для прихильників оригінальності «Влес книги» жодні аргументи не промовляють». Втім, мабуть, це все ж не зовсім так — свою статтю Погрібний закінчує примирливо: «Як питання автентичності, так і багатство змісту й стилю «Велесової книги» потребують широкіх історико-літературних студій».

Виникає підозра, що саме отакі переборщування з патріотизмом, сміливі приписування деяким культурним явищам (та й самій українській нації) тисячолітніх, а то й значно довших національних родоводів і складають суть «українознавчої спрямованості» редакторів УЛ-2000.

Ось лише кілька деталей, які зміцнюють цю підозру.

У загальному цілком кваліфікованій і спокійній статті про Іоанікія Галатовського її автор І.Чепіга все-таки визнає за можливе твердити, що в сімнадцятому столітті «боротьба проти католицької експансії та унії, за зміцнення православ'я в тодішньому розумінні була ... утвердженням національної та державної цілісності українського народу». А появу в Україні місцевої проповідницької традиції пояснює «зростанням національної самосвідомості українців у середині XVII ст.».

У статті про Гоголя (В.Бичко, В.Погребенник) ідею «Мертвих душ» не надто зграбно пояснено прагненням автора «вказати шлях від несправжнього світу «мертвих душ» до реальності «душ живих», людської духовності», ключ до якої — «у власних душі й серці як головних чинниках життя і творчості (*типова риса українського менталітету й мислительної культури*)».

А загальні висновки цієї статті — що, мовляв, трагедію Гоголя спричинила «ментальна несумісність Гоголевої творчості зі світоглядною орієнтацією його російських сучасників» і що російській літературі «великий полтавець прищепив органічно їй не властивий екзистенційний дух української ментальності».

Мимоволі дивуєшся: як міг настільки «ментально несумісний» письменник бути настільки популярним серед «російських сучасників» і як так сталося, що «органічно невластивий дух» прищепився багатого успішніше ніж, скажімо, дух органічно рідних «Повістей Белкіна»?

5.

Отак ми поволі дісталися літери Д й надібали ще одну ключову постать національної культури — Михайла Драгоманова. Детально розглянути обидві великі статті про нього в УЛЕ та в УЛ-2000 тим доречніше, що їх написав той самий автор — П.Федченко (в УЛЕ — у співавторстві з В.Сарбеем).

Перший, поверховий висновок від порівняння двох текстів — той-

таки, що й з «акро-поетами» та Афанасьєвим-Чужбинським: статтю в УЛ-2000 створено зі статті в УЛЕ шляхом викидання або заміни окремих слів та фраз, а також доданням кількох біографічних деталей.

Скажімо, у перших кільканадцяти рядках (до закінчення освіти в університеті) маємо такі зміни: викинуто дати народження й смерті Драгоманова за «старим стилем», викинуто слова «син П.Я.Драгоманова» (бо немає окремої статті про батька-белетриста, яка була в УЛЕ); зате у фразі про родину додано слова «нащадків козацької старшини». Мабуть, тепер для П.Федченка це важливіше, ніж згадати батька в переліку знаменитих родичів Драгоманова (Олена Пчілка, Леся Українка).

Далі додано дванадцять рядків — про те, які курси читав Д. в університеті, названо тему його магістерської дисертації (що, як на мене, варто привітати), згадано, що він як доцент із правом відряджень за кордон «відвідав чимало наукових центрів, університетів Європи, познайомився з багатьма прогресивними ученими». А з реакційними, виходить, не знайомився. Так їм і треба.

Далі знову дослівно повторено фразу про участь Д. в Півд.-Зах. відділенні Рос. географічного товариства, а потім — додано цілий новий абзац про те, як Д. «в рос. періодичній пресі виступав зі статтями про політичний стан України, полемізував з рос. та польськими шовіністичними виданнями. ... Обстоював потребу введення в народних школах рідної мови. ... Готував популярні книжки для народу рідною мовою. ... Спільно з В.Антоновичем видав 2 томи «Исторических песен малорусского народа» тощо. Дивує, власне, те, що всього цього Федченко не написав 1990-го року в УЛЕ. Втім, там і так чимало цікавого...

Після вставки — знову кільканадцять рядків майже незмінними перенесено з УЛЕ, лише з переліку «заборонених царизмом творів», що їх видавав Д. на еміграції, викинуто згадку про «вперше надр. окремим виданням лист Белінського до Гоголя», а в реченні про співробітництво Д. з львівськими журналами «Друг», «Світ», «Народ» викинуто означення їх як «революц.-демокр.».

Далі йде фраза про те, як «Всеєвропейське визнання Д. здобув доповідями на захист переслідуваної російським царизмом укр. літератури...» — з переліком місць, де робилися доповіді. В УЛЕ теж була ця фраза, але замість «визнання» там стояло «популярність». Вочевидь, за десять років нашої незалежності популярність М.Драгоманова в Європі переросла у визнання... Решта цього абзацу (про працю Д. в Болгарії) залишилася незмінною (викинуто лише посилання на джерела).

А далі йде абзац про світогляд Д., що його Федченко, як і десятиліття тому, вважає «складним і суперечливим». Чому? А тому, що хоча Д. і був «знайомий з теоріями соціалістично-утопістів і наук. комунізму» (в УЛ-2000 замість «наук. комунізму» — «марксистів»), але «його філософсько-політичні погляди вирізнялися оригінальністю й протистояли су-

б'єктивізму та волонтаризму народницької ідеології, з одного боку, та тенденціям еволюційного об'єктивізму — з іншого. Вони були значним завоюванням укр. філософської і політичної думки на шляху утвердження діалектичного історичного мислення». (УЛЕ, т. 2, с.101; УЛ-2000, с.92.)

Тут українознавча спрямованість УЛ-2000 демонструє гідну похвали спадкоємність щодо «настанов КПРС з ідеологічних питань», за якими писалася УЛЕ. Незрозумілим залишається тільки, в чому ж «суперечливість» світогляду Драгоманова? Варто було б авторові ясно сказати: в тому, що він хоча й ішов «шляхом утвердження істмату-діамату», але — не дійшов...

Далі автор незмінними переписує з УЛЕ слова про те, як Д. «войовничо виступав ... проти реакційних теорій і практики галицьких «москвофілів» і «народовців», проти різних форм політичного, соціального, національного гніту, релігійних заборонів, клерикалізму, національної обмеженості, за суспільний прогрес, пов'язаний із визвольним рухом народних мас, за політичне, духовне єднання братніх народів». У контексті радянської УЛЕ такі слова звучали цілком нормальненько, але в контексті УЛ-2000, поряд із панегіричною статтею про «Велесову книгу», вони виглядають, сказати б, пікантно... Та й згадка про «братні народи» якась неконкретна... Що це за народи такі? Заглядаємо у відповідне місце УЛЕ — а там стоїть: «єднання укр. та рос. народів». Отепер усе на своїх місцях!

Далі — до кінця статті в УЛ-2000 практично нічого нового не додано, лише зроблено кілька купюр та замінив слів. Основні купюри такі:

Антицарською публіцистикою Д. цікавився К.Маркс, критику в ній рос. самодержавства підтримували в своїх працях Г.Плеханов і В.І.Ленін.

Д. творчо сприйняв традиції рос. прогрес. літ. критики і, зокрема, ідеї революц.-демокр. просвітництва...

І.Франко називав Д. «бичем божим» проти реакції...

Називали Д. одним із своїх учителів А.Желябов і С.Степняк-Кравчинський...

Розкриваючи споконвічні органічні зв'язки укр. і рос. культур, внутр. спорідненість багатьох провідних тенденцій і процесів, Д. сприяв дальшому зміцненню дружби і взаємодії братніх л-р, боровся проти вульгарно-соціол. догм і формальної естетики.

А втім, останню з процитованих фраз викинуто не повністю: починаючи від слів «Д. сприяв дальшому...» вона збереглася, тільки замість «братніх л-р» тепер стоїть «з культурами інших народів».

Отже, хід думок автора й редакторів загалом ясний: про укр.-рос. братерство, про Плеханова, Желя-

КИЇВСЬКА СТАРОВИНА

№№ 1, 2, 2001

Перше цьогорічне число «Київської старовини» відкривається статтею Володимира Потулицького «Інтелектуальні впливи Заходу на духовне життя української еліти в XVII–XVIII ст.», яку журнал продовжує в наступному числі й друкуватиме далі. Також із попереднього в наступний, другий номер переходять публікації «Україна: незалежність здобута і втрачена» Мирослава Поповича (оригінальна, часом вельми контрверсійна інтерпретація подій української революції — уривок із його нової книжки «Червоне століття», яку готує до друку видавництво «АртЕк»), «Антична спадщина у творчості П.Куліша» Євгена Нахліка, «Григорій Сковорода на межі тисячоліть: проблема перекладу» Григорія Верби (аргументована й дошкульна критика перекладу творів українського філософа у виданні «Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства»).

Часопис розпочав публікацію написаної 1947 року, але не відомої широким колам читачів повісті Юрія Косача «Еней і життя інших». До літературного розділу можна зарахувати й розпочате ще торік друкування щоденників Володимира Винниченка.

З інших публікацій у ч.1 привертають увагу розвідки «Заснування Печерського монастиря в світлі літописних і агіографічних джерел» Євгена Кабанця та «Шлюбна стратегія вдів і кілька проблем навколо неї (шляхетська Волинь кінця XVI ст.)» Наталі Старченко, добірка архівних документів про діяльність земців-лібералів України в 70–80-х роках XIX століття зі вступною статтею Андрія Катренка. Юрій Барабаш друкує фрагмент своїх «порівняльно-типологічних студій» над Гоголем і Шевченком, Валентина Шамраєва — «штрихи до політичної біографії» Андрія Лівичького, Андрій Портнов — коротке повідомлення про деякі обставини конфлікту між Грушевським і Яворницьким і втягнуті в цей конфлікт особи.

У другому, березнево-квітневому номері, крім уже згаданих (продовжених із попереднього) публікацій, приваблюють надрукований тут розділ із книжки американського історика Ігоря Шевченка «Україна між Сходом і Заходом» (він називається «Польща в історії України»), кілька біографічних матеріалів: Микола Котляр пише про Данила Галицького, Андрій Чуткий — про історика Миколу Дашкевича (1852–1907), Іван Курас статтю з надзвичайно промовистою й небуденною назвою «Великий учений-гуманіст» присвятив Агатангелові Кримському. Марія Скржинська аналізує роль гімназії у житті античних держав Північного Причорномор'я, Олександр Абакумов — деякі аспекти проблеми походження слов'янського письма, Анатолій Адрюг — нові атрибуції розписів чернігівського Троїцького собору. Цікава публікація записів білоруського історика Миколи Улащика про відвідини Києва у 1927–1928 роках (підготувала Ірина Матяш) програє через брак реального коментаря.

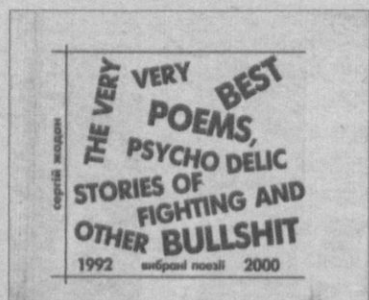
Журнал уміщує рецензії на три книжки з п'ятнадцяти томної історичної серії «Україна крізь віки», що вийшла у київському видавництві «Альтернативи»: Михайло Филіпчук і Богдан Томенчук рецензують «Давніх слов'ян» В.Барана, а російські історики Олена Мельникова та Борис Флора — відповідно «Галицько-Волинську Русь» Миколи Котляра та «Україну під татарами і Литвою» Олени Русиної.

Адреса редакції:

252015, Київ-15, вул. І.Мазепи, 21, корп. 19
тел.: (044) 290-71-27; 290-64-63
Центр пам'яткознавства НАН України

Книжки, що надійшли до редакції

Сергій Жадан The very very best poems, psychodelic stories of fighting and other bullshit Кращі поезії, психоделічні історії боротьби та інші інтимні колізії

Вибрані поезії 1992–2000
Донецьк: Кассіопея, 2000

Бібліотека альманаху «Кальміюс» поповнилася збіркою вибраних поезій Сергія Жадана. За означенням Анни Білої, тут «автор відкинув традиційну композицію ab ovo. Збірка має лінійну зворотну побудову: від найновіших, ще не опублікованих, поезій С.Жадана («пету», «якщо ти надумаєш їхати з цього міста...», «Станси для німецько-фашистських загарбників») через вибрані твори з періодики, збірок «Пелсі» (1998), «Генерал Юда» (1995), «Цитатник» (1995) — до однієї з найвіддаленіших поезій «каменєфілія» (1992). Читачеві пропонується шлях урвистими хронологічними сходами, ламкою історією дев'яностих».

2 Олег Соловей Осенній хадж Анна Біла Pas de chatte

Донецьк: Видавнича агенція «OST», 2001

Нова, стильно оздоблена ілюстраціями Іванова та Екстер книжка, що вийшла у бібліотеці альманаху «Кальміюс», вмістила під однією обкладинкою дві поетичні збірки. Вона, стверджують видавці, «відверто алує на поетичний збірник "2", що побачив світ 1922 року у видавництві «Арена» і представив тоді читацькій увазі «Людяну поему» Валеріяна Підмогильного та кілька поезій Миколи Хвильового».

Кальміюсівський збірник представляє — вже нашій увазі — урбаністичні, цілком літературно-традиціоналістські тексти Олега Солов'я, головного редактора та провідного полеміста альманаху:

На святі інфікованих перерва.
Лягає в душу проза степова —
Йогансен Майк і дон Хосе Перейра,
Альчеста й Ельза — геть ніякова,

— а ще трохи занадто анахронічну, трохи занадто фемінну, зрештою, геть зовсім книжну, але поза тим вельми щирі й переконливі, пасторальну, пастельну та пастишну лірику Анни Білої, теж постійної кальміюсівської дописувачки:

Солоний час. Брунатні сні.
Шовкові пальці і полотна.
Невпинно і невідворотно
— невідповідностей іксів.

Отже, маємо цілу книжку справді хороших поезій. Щоправда, тінь буремних двадцятих тут, либонь, ні до чого, — але й тінь ІБТ також. От і добре!

бова й Леніна тепер писати не треба, а про боротьбу з «вульгарно-соціол. догмами» та всілякими формалізмами й клерикалізмами — чому ні?

А втім, із клерикалізмом теж не все просто: замість слів про те, що «Д. різко виступав проти бурж.-націоналістичних, клерикальних та ін. фальсифікаторів світогляду поета (Шевченка. — О.Гр.) і його літ. спадщини» бачимо в УЛ-2000 такі слова: «Особливе місце у працях Драгоманова відводилося творчості Шевченка, ... спростуванню всіляких фальсифікацій літературної спадщини поета». Втім, далі збережено фразу про те, що Д. «іноді й сам висловлював *неправильні думки* про поета».

Бачимо, що хоча автор іще не остаточно подолав неприязнь до клерикалізму та реакції, але став на правильний шлях українознавчої спрямованості, не втративши при цьому вміння розпізнавати «неправильні думки».

6.

Цілком інакший «ухил» бачимо в ідеологічному забарвленні статті про Петра Могили (автор — В.Погребенник). Головним у діяльності енергійного митрополита тут визначено те, що він «дбав про освіту, *рівну європейській*, домагався впровадження латини як мови викладання, ... обрав єзуїтську *ефективну модель* навчальних дисциплін». Тут слово «єзуїтська» цілком позбавлене тих негативних конотацій, що були у статті УЛЕ про «барокко».

А далі, немовби намагаючись перекинути «європеїзаторський» місток від Петра Могили до наших днів, Погребенник сміливо стверджує: «Діяльність П.Могили в галузі освіти відповідала завданням піднесення національної самосвідомості українців, потребам *громадянського суспільства*».

Громадянське суспільство в Україні середини XVII століття — це щось нове...

Але то ще не найсміливіше твердження автора. Академію, яку заснував Могила (й академічний статус якої, як відомо історикам, так і не був офіційно затверджений королем), він вважає «першою в усій Східній Європі вищою школою». Ну це вже, як-то кажуть, вобше... Нехай Прага чи Краків для Погребенника не Східна Європа, але ж раніше за Київську були створені академії у Вільні та Замості... Отак намагання зробити «євроремонт» історії нашої освіти грає з українознавцями злі жарту.

7.

По такому розгляді мимоволі доходиш висновку про понятійну, ба й дискурсивну строкатість УЛ-2000. Одні автори намагаються спокійно, об'єктивно й повно висвітлити предмет, інші — недбало перефарбовують власні чи чужі тексти радянських часів, викидаючи найодіозніші звороти, але залишаючи майже без змін логіку викладу й висновків, ще інші — розпочинають «євроремонт» української культури, не надто слідкуючи за сумісністю старих стін і нових блискучих причандалів.

Але є серед цих різноголосих дискурсивних течій (які, слід визнати, лише віддзеркалюють ідеологічну й культурну строкатість нашої гуманітаристики) є одна, очевидно панівна.

Кілька провідних авторів-редакторів УЛ-2000 уже цілком позбулися тягара радянської ідеологічної спадщини, притаманного їй словника та понятійного апарату, однак не спокусилися ані повзучим об'єктивізмом, ані сумнівною «євромодою», а натомість віддали свої пера служінню «планетарному феномену українства». Чільною постаттю серед них є, безперечно, професор Петро Кононенко — керівник Інституту українознавства, де підготовлено УЛ-2000, член редколегії довідника, нарешті, автор кількох ключових статей у ньому — зокрема, про найбільших українських письменників XIX століття — Франка та Шевченка. Пригляньмося до них уважніше.

У статті про Франка новаторство помітне вже в її структурі. Якщо автори-традиціоналісти в УЛ-2000 (зокрема, згадані вище) рутинно перебезежують життєписи й аналіз творчості своїх героїв, то Кононенко вклав Франків життєпис у півколонки (приблизно 7-8% статті). Решта тексту — це, сказати б, яскраво індивідуальний огляд Франкової творчості, написаний надзвичайно жваво, в певному сенсі афористично, з багатьма свіжими, несподіваними аргументами, висновками, навіть термінами.

Ось кілька яскравих зразків цього аналізу:

І.Франко — митець *титанічної* праці. Видані 50 томів є лише половиною творчого доробку. Але й при цьому вражають *надзвичайні* здобутки: 7 томів оригінальної поезії, 6 — перекладної, 9 томів оригінальної прози, 2 — драматичних творів. Ще більше *вражають масштаби* інтересів, творчих шукань, ідейно-естетичних відкриттів: в обсязі його творчої обсервації — *народ*, характер і доля різних поколінь, верств, літературних традицій України, а водночас — історія й доля людства, переклади творчості *найвидатніших* митців світової літератури.

Надзвичайна спостережливість, глибокі й переконливі аргументи. Здавалося б, цього достатньо, але ні — відкриття тривають:

Основа його філософсько-естетичних та етичних поглядів — *майже тисячолітня* духовно-культурна спадщина українського народу з часів Київської Русі, Гетьманщини до І.Котляревського, Т.Шевченка, М.Драгоманова. Він *глибоко володів* секретами еллінської й середньовічної культури, художніх систем Реформації, Відродження й Просвітництва [sic], сентименталізму й романтизму.

Подолавши захват, викликаний цими оцінками (й термінами на кшталт «художня система Реформації»), запитаємо: а як же сталося, що Іван Якович не оволодів секретами, наприклад, римської культури,

класицизму чи бароко? Хіба вони (зокрема, останнє) чужі нашій «майже тисячолітній» спадщині?

Далі Кононенко говорить про Франкову еволюцію «від натуралізму в душі Золя до неоромантизму», в якій етапно називає збірку «З вершин і низин», що в ній

генеруючим постає образ «вічного революціонера» з поеми «Гімн», покладеної на музику В.Лисенком [це що, дуже важлива обставина? — О.Гр.]. Це — вічний дух свободи і справедливості, фаустівського шукання сенсу буття, бо він — Україна, яку розпинають на голгофі рабства, але вона не вмерла і буде жити, оскільки є часткою цілісного світу, незнищеним космосом, ... бо той дух — прообраз [sic] українця, що еволюціонує з Ярослава Мудрого, Данила Галицького і Митуси (володаря й митця), Б.Хмельницького, Г.Сковороди і Т.Шевченка, щоб виявити безсмертя суверенної особистості, безмежної мудрості і мужності людини.

Можна було би списати цю велемовну балаканину на авторську емоційність перед лицем генія нашої культури, якби вона мала більше спільного з твором, про який буцімто йде мова. Адже кожному, хто серйозно цікавився формуванням Франка як поета, очевидний величезний вплив на нього Міцкевича та Словацького, а в цьому конкретному випадку — вплив хрестоматійного вірша Словацького «Відповідь на «Три псалми»». Франків «Гімн» фактично є варіацією на його теми. Читаємо у Словацького:

A nikt z mogił nie korzysta,
Jeno *wszczynający* ruch,
Wieczny *rewolucjonista*,
Pod męką ciał — *leżący Duch!*

Курсив не мій, а Словацького.

Де тут «прообраз» українця, до чого тут Данило Галицький і Богдан Хмельницький, незрозуміло. Сучасний український полоніст так окреслює його вплив на Франка: «Глибоке осмислення творчості польського романтика та пристрасне ставлення Франка до нього позначилися на його власних естетичних пошуках, що виявилися у прямих ремінісценціях, у продовженні якихось мотивів і т.д.» — а далі прямо згадуються «Відповідь на «Три псалми» та «Гімн» (Р.Радишевський. *Юліуш Словацький*. — Київ: Дніпро, 1985, с.193–194). Чи Кононенко вважає, що констатація таких впливів принизила би Франкову велич, а чи просто не знає про ці «прямі ремінісценції»?

Широковідомий і вплив на Франка Міцкевича. Проте Словацького Кононенко не згадує взагалі, а Міцкевича — лише раз, у довжелезному переліку авторів, від Гомера й Софокла до Пушкіна й Лермонтова, яких перекладав Франко.

Зате нам подаровано ще не одну перлину літературознавчого аналізу, як-от при згадці про поеми «Іван Вишенський» та «Мойсей»: у них «знайшло гармонійне завершення

злиття творчого провидіння «Я» й духовно-історичних устремлінь народу, аналізу дійсності й відчуття таємниць буття, що досягається тільки геніями і виявляє божественно-магічну природу і силу Слова».

Не менш тонко Петро Кононенко розкриває «фактори міжнародної популярності» Франка: по-перше, це те, що він писав польською та німецькою мовами (що він часом писав ще й по-російськи, про те не згадано); але головне — це «новаторство прози як проблематикою (інтимними, побутовими, соціальними, національними, духовними, морально-етичними, філософськими конфліктами), так і жанрами, формами, поетикою». (Тут чомусь обійшлося без дальшої деталізації, а жаль — можна було б перерахувати: вірші, поеми, драми, оповідання, повісті, романи, а також — метафори, гіперболи, параболи, ямби, хорей та амфібрахії.)

Але особливо ново й свіжо звучить фінальний акорд: «Як і народ, Франко є людиною трагічної долі, як і він, належить до верховіть людського генія». На це важко щось заперечити, але важко й утриматися від спокуси підставити замість імені Франка — ім'я якогось іншого нашого літературного велета, від чого переконливість висновків анітрохи не зменшиться (чи не збільшиться).

8.

Втім, можна й інакше — порівняти Кононенкову статтю про Франка з його ж таки статтею про Шевченка.

Бачимо в ній загалом ту саму схему невмовкного оспівування, побудовану на кількох ключових твердженнях: титанічність (або ж титанізм) постаті, небачене новаторство, неміряна глибина й багатство думок та образів, незрівнянна єдність із народом, нечуване всесвітнє визнання, нарешті, неймовірна потужність впливу ну буквально на всі аспекти життя нації. Та й засоби обґрунтування залишаються ті самі: довжелезні, просто-таки барокові ряди однотипних слів, чи то пак слівес, де за частотою вживання домінують прикметники «духовний», «державний» (варіант: «державотворчий»), «історичний» і «національний» та іменники «ідея», «місія», «нація», «свобода», «правда» й «краса». Проте є серед цих слівес і дуже нешаблонні витвори: «реформатор-пророк», «державно-гуманістичне покликання», а ще — «ментальність українського характеру».

Втім, краще подати кілька найяскравіших цитат.

Ось — про народність, а зараз — про всесвітнє визнання:

Ще в середині XIX ст. Т.Шевченко здобув загальнонаціональне та міжнародне визнання і як великий народний поет, і як митець, талант вселенського масштабу. Усе те було зумовлене об'єктивно: Т.Шевченко прийшов у життя універсально обдарованою особистістю, воістину ідеальним утіленням українського типу людини.

Нащадок козацького середовища [sic], він генетично увібрав

у свій характер дух свободи — людської, соціальної, національної, духовної, честі, гідності, справедливості, правди, краси. Свобода як вища форма благодаті (щастя), шляхом до якої є істина — це кредо, вироблене Ярославом Мудрим, Володимиром Мономахом, Іларіоном, І.Мазепою, П.Орликом, І.Вишеским, Г.Сковородою, стало основоположним і для Т.Шевченка.

А ось — про новаторство, а разом і про титанізм:

В усіх формах творчості Т.Шевченко виступав новатором, реформатором-пророком, творцем нового типу поетики, художньої мови. Титанізм життя й творчості зумовив титанізм життєдіяльності: він відродив, підніс на якісно вищий рівень — до усвідомлення особової, національної, державної, культурної, історичної місії націю й мову, державотворчу волю та енергію народу.

А ось — про глибину й багатство думок:

На рівні загальносвітових шукань та наукових узагальнень Шевченко ставив проблеми людини, нації, вітчизняного та зарубіжного досвіду [чого? — О.Гр.], надавав державо-, людино-, мово-, культуротворчої ваги національній ідеї...

А образи лицарів та гетьманів, мислителів та митців у творах Шевченка розкрили світові

ментальність українського характеру, державно-гуманістичне покликання, історичну місію народу, духовно-пророчу місію Слова і митця.

І, нарешті, фінал:

Тарас Шевченко синтезував досвід попередніх традицій тисячолітньої історії і став початком, творцем нового етапу літературного, мистецького, філософсько-естетичного, культурологічного й духовного розвитку, відкрив світові Україну, а українцям — дорогу в світ.

Амінь.

До статті додано коротенький список літератури про Шевченка. Зайве казати, що тут авторові було з чого вибирати. І він вибрав: старі радянські збірники «Світова велич Шевченка» (1964) та «Шевченкознавство: підсумки й проблеми» (1975), епохальні монографії Кирилюка й Новиченка тієї-таки доби; не менш епохальний труд самого Кононенка «Українська література: проблеми розвитку», а між них дивним чином затесалася нещодавно перекладена в Україні давня (1982) книжка Юрія Луцького «Між Гоголем і Шевченком», присвячена не стільки Шевченкові, скільки формуванню української національної свідомості. Оце й усе. Мене не дивує, що в цьому списку немає, скажімо,

Григорія Грабовича чи Петра Одарченка (явно ідеологічно несумісних із Петром Кононенком), або Павла Филиповича чи Юрія Івакіна (несумісних радше емоційно, а точніше — психологічно). Але дивно, згадавши ювілейно-пропагандову «Світову велич Шевченка», не згадати про двотомний «Шевченківський словник», і зовсім соромно не згадати етапної праці в шевченкознавстві — «Життя Тараса Шевченка» Павла Зайцева, перевиданої в Києві 1994 року й тому цілком доступної.

А втім, після «державно-гуманістичного покликання» — чому дивуватися?

9.

Тексти про Франка й Шевченка в УЛ-2000 є доволі типовим зразком «українознавчої» інтелектуальної продукції, що її вже віддавна творять односторонні Петра Кононенка й він сам. Це — численні «установочні» статті в освітянській періодиці, посібники, підручники, хрестоматії, навчальні програми для середніх і вищих шкіл тощо.

Предметом цієї науки виступає «загальнопланетарний феномен українства», або ж — «Україна як цілісність етнічна, територіально-географічна, національно-культурна, мовна тощо». За означенням Кононенка, українознавство є

цілісна наукова система, що поєднує *концентри* [sic]:

Україна — етнос,

Україна — природа, екологія;

Україна — мова, художня словесність;

Україна — історія;

Україна — нація;

Україна — держава;

Україна — культура, матеріальна й духовна; освіта, мистецтво, література, філософія, релігія, економіка, право, валеологія, наука, військо;

Україна у міжнародних відносинах;

Україна — ментальність, доля, історична місія.

(*Українознавство*, с.24.)

Незрозуміло, чому до різних «концентрів» потрапили українська нація окремо від етносу, «історична місія» — окремо від історії, військо чи міжнародні відносини — окремо від держави, література — від «художньої словесності», а «ментальність» — від духовної культури.

А власне, яка різниця — адже ніхто й ніщо тут не *аналізується* окремо, все існує в нерозрізненній, сакральній, тисячолітній цілості. До предмета цієї науки не підходить, а, так би мовити, підпозається навколішки, він не обговорюється, а — уславлюється. Адже український народ, за Кононенком, має особливу історичну місію: «гармонізувати взаємовідносини поколінь, народів, культур континенту...» (с.382–383).

10.

Дякувати долі, в українській науці вже (чи, може, ще?) немає ані ідеологічної монолітності, ані структур,

КАЛЬМІУС

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ АЛЬМАНАХ ЧИСЛО 1-2 (13-14) 2001

Кальміус

Літературно-мистецький альманах
число 1-2 (13-14) 2001

В черговому числі «Кальміусу» друкуються поезії Сергія Жадана, Павла Вольвача, Ростислава Мельникова й Івана Андрусика; у відділі прози вміщено новели Дмитра Білого та Василя Кожелянка, «етюди» Олега Кажана та оповідання Євгенії Кононенко й Олега Зав'язкіна. З перекладами поезій Федеріко Гарсії Лорки виступає Олександр Боргардт, з перекладами віршів кількох польських поетів — Олесь Гордон. Розділ критики складають рецензії Ігора Бондара-Терещенка, Анни Білої, Олега Солов'я; Сашко Гапін критикує новелістику Олега Кажана, а той тут-таки відповідає своєму критикові. У відділі полеміки Олег Соловей піддає критиці естетичні позиції В.Ярового. Публікуються есеї Ігора Бондара-Терещенка, Анни Білої, Олега Солов'я та Євгена Барана, а також літературно-біографічний нарис Ростислава Мельникова про Майка Йогансена.

Адреса редакції:

340100, Донецьк-100, а/с 849

тел. (0622) 92-56-96, 55-49-60

e-mail: fiesta_ost@mail.ru

кур'єр КРИВБАСУ

Травневе число журналу пропонує читачам інтерв'ю Миколи Зимоміри з Дмитром Павличком «Голос совісті та її сенс, який треба шукати...».

Літературний розділ подає вірші Емми Андіївської «Атракціони з орбітами і без», добірку перекладів Василя Махна з польського поета Януша Шубера та прозові твори: оповідання Любові Пономаренко «Ніч у кав'ярні самотніх душ», повість Степана Процюка «Червона троянда, чорна троянда» та закінчення роману Олександра Ірванця «Рівне Ровно (Стіна)».

Публіцистичну частину складають есеї Івана Дзюби та Людмили Таран; Надія Миронець розпочинає документальну розповідь «Таємниці кохання Володимира Винниченка», а Володимир Базилевський присвятив публікацію «Згадуючи менестреля» кіровоградським поетам Валерієві Юр'єву, Валерієві Гончаренку та Леонідові Народовому. Моралізаторський діалог із Ігорем Костецьким «День святого» пропонує Марко Роберт Стех.

324071 Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг-71, а/с 43

покликаних її забезпечувати (хоча еволюція ВАКУ останнім часом викликає серйозну стурбованість). Тому сам по собі факт публікацій і поширення численних праць активних adeptів «спрямованості» є річчю цілком нормальною: люди працюють, як уміють, і публікують результати своєї праці, а наша справа — оцінювати ці результати так, як ми вважаємо за потрібне.

Дивує інше: надто невелика кількість тих, хто дає їм публічну оцінку, а також те, що ці тексти сумнівної наукової якості, сповнені необґрунтованих «сміливих» тверджень і патетично-патріотичної риторики, регулярно отримують грифи Міносвіти, видаються чималими накладками в державних видавництвах і широко використовуються у навчальних програмах середньої та вищої школи, а отже — потужно впливають на уявлення молодого покоління про Україну, її культуру, історію, науку, зрештою, про рівень її науковців.

Пояснюючи це дивне явище, часто говорять про розмитість (чи й брак) етичних критеріїв у науковому середовищі, про визначальну роль особистих зв'язків у «проштовхуванні» рукописів до друку й «вибиранні» грифів Міносвіти на підручники. Може, це слушно, але я не схильний пояснювати все на світі бездуховністю, корупцією та підступами лиходіїв. Бо надто очевидні інші причини явища — історичні та

ідеологічні. Звернімо увагу на таку обставину: в часи, коли наші науковці (принаймні ті, хто не кинув науки задля заробітку на іншій ниві) радо користуються можливістю працювати на власний розсуд, не узгоджуючи своїх наукових інтересів із «настановами партії та уряду», наші «українознавчі феноменологи», одні з небагатьох, голосно декларують готовність підпорядкувати свою працю справі ідеологічного забезпечення «розбудови державності». То чому б державі на таку щирію приязнь не відповісти взаємністю?

Власне, явища, подібні до «феноменологічного українознавства», з'явилися у нас не сьогодні — вони мало не постійно супроводжували радянську науку. Суспільно-політичне тло, на якому вона розвивалася, з неминучістю породжувало «гіпертрофовані вульгарні науки» — «вчення, що поєднують у собі певне наукове знання з апологетикою сформованих поза наукою практичних інтересів панівних верств суспільства» (В.Філатов. «Об истоках лысенковщины». В кн.: *Квинтэссенция. Философский альманах*. — Москва, 1990), серед яких найпомітнішою стала «мічурінська агробіологія» академіка Лисенка, а в гуманітарних та суспільних науках — істмат-діамат, історія КПРС, врешті, так зване радянське літературознавство з його єдино правильним творчим методом — соцреалізмом.

Однак, на думку В.Філатова, «гіпертрофована вульгарність» лисенківської агробіології мала не лише політичне, а й культурне коріння — «в сенсі популярності, „народності“, що відігравали в ній дуже істотну роль». Елементом цієї «народної» науки була

критика відірваної від народного життя «кабінетної», «міської» науки, що є плодом західної, протестантської культури. Подібній науці протиставляється ідеал менш спеціалізованого пізнання, здатного стати «загальною справою».

... У zdeформованому суспільно-культурному контексті таке ставлення може вульгаризуватися, й народжувані на його хвилі псевдонародні феномени «поп-культури» та «поп-науки» легко обертаються на рух проти високої культури та справжньої науки.

Симптоми саме такого розвитку очоленої Петром Кононенко школи (яка в цьому світлі виглядає прямим нащадком радянського літературознавства) бачимо вже тепер — у численних гнівних і політизованих інвективах проти конкурентів («Впровадження крас-, країно-, народо-, суспільствознавства було спрямоване на розщеплення спочатку цілісності наукової системи, а внаслідок цього — і цілісності буття та сві-

домості народу, його території і держави, матеріальної й духовної культури». *Українознавство*, с.6.), у претензіях на виняткову позицію в науці («...Розбудова України як незалежної держави поставила на чільне місце проблему українознавства». *Там само.*). Тож за сприятливих (для неї, ясна річ) умов ця нова «народна» чи то пак державницька наука цілком могла би посісти місце, подібне до істмату-діамату або «мічурінської біології».

Хочеться вірити, що в сучасній Україні цього все ж не станеться. Тим більше, що, як ми пересвідчилися, далеко не всі автори УЛ-2000 поділяють такі методологічні засади.

Та все ж можна говорити про певний ситуативний ідеологічний компроміс, який уможливив появу цього довідника. Основна ідея, навколо якої, вочевидь, утворився цей компроміс, сама по собі здорова — її можна назвати «деколонізацією української свідомості». Однак прагнення позбавити її не лише експліцитної совковості та проявів культурної меншовартості, але й будь-якого натяку на близькість із російською культурою, прагнення утвердити авторитет «феномена українства» не добротною науковою працею, а шляхом натяжок та котурнової риторики дало, як бачимо, дуже сумнівний результат.

І знову — хотілося, як краще, а вийшло, як завжди... □

Про порноетнографію

Вадим Трінчій

Лесь Подерв'янський. *Герой нашого часу*. — Львів: Кальварія, 2000.

Те, що колись було авторськими читаннями для вузького кола знайомих, без якихось змін і додаткових зусиль поширилося, нібито самочинно, на маси. Подерв'янського нині знають навіть ті, хто не знає жодного іншого сучасного українського літератора. Власне популярність іще не означає нічого доброго, ані злого для автора — у добу мас-медій вона не варта нічого. Більший стосунок до справи може мати якість тих осередків, де сприймають автора — а Подерв'янський звоював усілякі, майже всі. Навернення до живої мови, висока популярність твору — це все, що було у Котляревського, і такого достатньо має Подерв'янський. І хоча завжди полишається надія, що майбутня українська література розпочне рух від якоїсь іншої точки, у випадку Котляревського такі сподівання вже, на жаль, не виправдалися. «Тож будьмо пильні, — кажуть собі літературні критики, — і, може, ворог двічі не пройде». Тимчасом маємо книжку. Для феномена Подерв'янського це факт зовсім зайвий і несуттєвий, однак як привід до розмови годиться.

Зроблені нашвидкоруч, невідриховані, зі швами та поопераційними пругами — здається, п'єски писані на відпочинку від основної діяльності і

Лесь Подерв'янський

Малюнок Володимира Костири

здля відпочинку. Легкою ходою рухається сюжет, а коли заточиться і впаде, то автор не підіймає, а просто ставить крапку й оголошує або початок іншої дії, або загальний кінець. Коротенький обсяг творів дозволяє зберегти бодай одну-дві класичні єдності, що робить корисне враження драматургічного цілого. Сміливо можемо присудити, що професійний здобуток Подерв'янського — не якась окрема п'єска, а ціла, неперервна ек-

сплуатація такої вдалої форми. Маємо різні її відміни. Наприклад, «Гамлет» і «Павлик Морозов» формаль-

но подібні, а проте хилять перший на бік властиво бурлеску, а останній на бік іще феєрії — і це найменше зпоміж укладених у книжку розмаїть.

Спосіб існування зібраних у ній текстів такий самий, як спосіб існування творчості авторів-гумористів: читання тексту вголос зі сцени, тільки що сцени катма, а є компанія і магнітофон. Здається, до цього мас-культурного розряду їх і треба зарахувати. Але не можемо: Подерв'ян-

ський поводить не так, як професійні гумористи. Напевно, він і не гуморист зовсім. Годі й припустити, що він може змінити цю свою поведінку: замість малювання чи коментарів на радіо «Континент» почне з'являтися в телепередачах гатунку «Золотого гусака» або «Сміхопанорами» у спеціальних випусках опівночі. І хоча це, здавалось би нам, дрібничка, всього тільки втрата решток контркультурності — але яка нездійснення! Жоден твір із доробку Подерв'янського з самої його природи не можна злегалізувати як «гумор і сатиру». Ці п'єски не «про смішне», а більше «про страшне». Можливо, це якась література.

На Подерв'янському знову справджується ефект, що його літературознавство закріпило за Гоголем — читач спершу сміється, а відтак хапається за голову і стогне: «Але яка печальна ця наша дійсність!...». Однак справджується своєрідно. Непідготовану людину ці п'єси одразу занурюють у найсильнішу пригніченість і жах. Якби персонажі не розвивали іноді такий вплив терактами, невмотивованими вбивствами, простішим мордобоем, зляганнями, обжерствами, пиятиками, випороженнями та деякими психопатизмами, читач умер би на місці, не зрозумівши достоту від чого: шоку чи нудьги, чи відрази, чи взагалі — від нестерпності. Вже потім, звикнувши, кількоразово переслухавши плівку, перечитавши книгу, людина починає власне сміятися, чимдалі голосніше і свободніше.

Тексти Подерв'янського мають форму драматичну, але не йдуть на